

ДОСЛІДЖЕННЯ ОГІРКОВОГО ПРОМИСЛУ НІЖИНЩИНИ У 20-і РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ніжинський огірок - один з символів Ніжина. Історія виникнення, формування та розвитку ніжинського огіркового промислу є частиною культурного надбання Ніжинщини.

Інтерес до історії цього питання започаткувався у 20-х роках ХХ ст. Саме в цей час з'являється чимало матеріалів, які певною мірою проливають світло на дане питання.

Головною причиною такого зацікавлення було бажання відродити масове виробництво огірків у нових умовах після тривалого занепаду: Перша світова війна, революційні події, громадянська війна. Другою причиною виникнення інтересу до історії огіркового промислу було бажання відродити якісні показники огірка, які різко погіршилися в складних соціально-економічних умовах. Тому дослідженнями займалися в першу чергу представники радянської сільськогосподарської кооперації, які намагалися вирішити економічну сторону питання. Вони намагалися відродити культуру ніжинського огірка, в тому числі й через популяризацію колишніх досягнень.

Взагалі, історичний аспект цього питання до 20-х рр. практично не піднімався, і тому саме в цей період починають формуватися певні історичні погляди, зокрема через місцеві публікації.

Найперше, що цікавило дослідників, це початок вирощування огірків на Ніжинщині.

У 1923 році агроном Ніжинської господарської спілки Фришев зазначав: «Консервування огірків шляхом соління в місті Ніжині зародилося з давніх часів. Першими піонерами в цій справі були греки...»[1, с. 352] У матеріалах спілки за 1927 рік дане питання розглядається детальніше: «Культура Ніжинських огірків занесена на Ніжинщину в другій половині XVIII століття. Прибувши на територію Ніжинщини греки, зайнявши місця переселених на Кубань козаків, будучи добрими городниками, швидко помітили особливості місцевого ґрунту, благодатного для вирощування особливого сорту огірків, споріднених сорту Кримських огірків, і приступили до культивування цих огірків у широких розмірах».[2, с. 401] У 1929 році свою версію пропонує П.Хоменко - агроном Ніжинської плідспілки: «Ще за часів цариці Катерини, коли вигнали запорожців з Ніжинщини, переселені на їхнє місце греки занесли з собою насіння кримського огірка. Він пристосувався до природніх умов Ніжинщини, дав нову форму й значно поліпшився на якість».[3]

Цікавився цим питанням і академік УАН, член-кореспондент Всеросійської АН Костянтин Харлампович. Досліджуючи в 1929 році в Ніжинському архіві діяльність грецької колонії, він зазначає: «Отже, звістки документів про грецьке землеволодіння не численні й уривкові. Тому не можна зробити ніяких висновків щодо характеру господарювання греків на землі, чи вносили вони в господарство які-небудь нові прийоми, чи вводили нові культури. Невідомо навіть які капітали вносили в цю царину промисловості».[4, с. 35] В той же час, можна достовірно сказати, що греки займалися сільським господарством: «...Ніжинські греки на початку XVIII ст. почали набувати окремі двори й цілі хутори... На хуторах греки сіяли зерно і технічні культури (тютюн), будували млини, розводили худобу - для власного вжитку, як транспортний засіб і для продажу...»[5, с. 36]

Таким чином, питання появи огіркового промислу в той час розглядалося

ніжинськими агрономами однозначно: вони виводили його від греків-переселенців, котрі започаткували вирощування цієї культури в другій половині XVIII століття. Разом з цим документальних підтверджень даної версії не було.

Наступне важливе питання, якому приділяється увага, - це формування огіркового промислу як економічного явища.

«Соління спершу носило домашній характер, огірки заготовляли для домашнього використання».[6, с. 352] Тривалий час соління огірків не мало комерційного характеру. «Початок промислового городництва та соління огірків покладено було приблизно 135 років тому назад місцевою фірмою «Дмитренко-Коломан», яка мала великі зв'язки по торгівлі колоніальними товарами з обома столицями».[7, с. 410] Враховуючи, що це було записано 1927 року, маємо приблизну дату 1792 рік. «І ось Ніжинський огірок з'являється вперше в цих столицях у формі подарунка фірми Дмитренко своїм контрагентам.

Невдовзі після цього ніжинські огірки отримують широку популярність на ринках столиці, але про значний розвиток промислу на тоді говорити ще зарано».[8, с. 410]

«Попит на соління зростає повільно, доки широке коло населення великих міст гарно не ознайомилось з високою якістю Ніжинських огірків. Справжня репутація за ніжинським солінням закріпилась всього 20-30 років тому. З цього часу соління зразу набуло інших розмірів; із кустарної справи перетворилось у заводську; з'явилися великі підприємства».[9, с. 352] Тобто маємо 1890-і роки. Професор Ніжинської агрошколи О.Каменев вважає, «...що, поставивши як промисел місцевого значення, він почав швидко поширюватися з того часу, коли з продукцією познайомилася Москва, себто кваліфікований споживач. За даними Ніжинських огірково-консервних фірм, це сталося вперше 1879 року. Року 1897 продукція промислу досягла вже ста вагонів, на кінець же дореволюційного періоду зросла до 500 вагонів, а площа суто товарних огіркових плантацій до 500 гектарів».[10, с. 235]

Звичайно, важливою подією було відкриття у 1868 році руху поїздів на Курсько-Київській залізниці, на якій за 5 км від м. Ніжин споруджено вокзал, котрий перетворився на важливий пункт вивезення сільськогосподарської продукції.

«Через деякий час Ніжинські огірки отримують широку відомість на ринках столиці, але про значний розвиток їх в той час говорити ще не доводилось. Початком дійсного росту соління Ніжинських огірків можна вважати 1892 рік, коли, в зв'язку з розвитком залізничних шляхів, з'явилась для Ніжинського огірка можливість витримувати великі відстані при транспортуванні, так як до цих пір транспортування на великі відстані вимагало великих затрат. Розпочавшись з десяти вагонів 1892 року, вивіз огірків із Ніжина швидко зростає і вже в передвоєнний час досягає 500 вагонів на рік».[11, с. 410]

Отже, однозначної відповіді на друге питання у дослідників не було. Їх висновки розходяться в часі на ціле століття, починаючи від 1790-х і завершуючи 1890-ими роками. Вагоміші факти стосуються періоду 70-х - 90-х років XIX століття: поява залізничного сполучення з великими містами, регулярний вивіз ніжинських огірків залізничними вагонами зростаючими темпами.

Наступне питання, яке розглядається дослідниками,- це стан огіркового виробництва на початку XX ст., до 1914 року.

У цей період з'являються великі виробники огіркової продукції, які співпрацюють із московськими та петербурзькими компаніями, отримуючи замовлення та аванси ще взимку. «Разом з тим рентабельність виробництва, швидко зростаючий попит, створення навколо цієї справи групи енергійних підприємців, добре знайомих з ринком збуту та технічною стороною, Ніжинське соління огірків починає з'являтися на віддалених ринках всієї Росії (Ленінград, Крим, Владивосток, Кавказ, Туркестан). Разом з тим він стає предметом вивозу за кордон.

На всесвітній виставці в Парижі одна з Ніжинських фірм отримала нагороду».[12, с. 410]

Зростання виробництва огірків можна прослідкувати за роками:

- * 1892 рік - 10 вагонів
- * 1897 рік - 100 вагонів
- * 1909 рік - 250 вагонів*
- * 1910 рік - 330 вагонів*
- * 1912 рік - 500 вагонів*[13, с. 353]

В огірковому промислі можна виділити три категорії виробників: засольники, городники (левадники, плантатори) та бондарі. «Всіх засольників, що займаються з комерційною ціллю в довоєнний час, нараховувалось в місті Ніжин до 50 чоловік».[14, с. 352] До початку воєнного періоду ми вже застасмо в Ніжині близько 22-х фірм, які займалися солінням огірків. Найбільш солідні з них були: Гольдін, Москаленко, Дмитренко-Коломан»[15, с. 410]

Економічне становище було найкращим у засольників, тому що великі підприємства увійшли в тісний контакт із столичними торговими фірмами ще з середини зими, отримуючи безпосередньо від них замовлення на соління, і, що найважливіше, великі завдатки.[16, с. 410] Городники були в залежному становищі від засольників, тому «завжди мали велику потребу в коштах».[17, с. 410]

Агроном Фришев у 1909 році оглянув найбільші господарства засольників та навів їх перелік у своїй праці.

	Прізвище та ім'я	Кількість засолених огірків у пудах
1.	Абрам Гольдін	41,500
2.	М.М.Москаленко	21,124
3.	В.Шикера	19,538
4.	Д'яченко	11,232
5.	-	10,485
6.	-	7,249
7.	Крупенко	6,875
8.	Копов	6,074
9.	Гельфгат	4,471
10.	Дейч	3,876
	Всього	134,619

«Взагалі в 1909 році з Ніжина було вивезено близько 150,000 пудів солоних огірків за даними Фришева. Якщо рахувати в середньому 1 пуд засолених огірків по 2 руб., то загальна виручка становить 300 тис. руб.»[18, с. 352]

«Огірковий промисел сприяв розвитку бондарства. В довоєнний час кількість бондарів досягла 270 чоловік».[19, с. 352]

«...Ніжинські засолені огірки починають з'являтися на віддалених ринках всієї Росії (... , Крим, Владивосток, Кавказ, Туркестан). Разом з тим вони стають предметом вивозу за кордон. На всесвітній виставці в Парижі одна з Ніжинських фірм отримала нагороду».[20, с. 410]

«Крім солоних огірків, на столичні ринки відправляли також перші свіжі огірки. Відправка свіжих огірків продовжувалась до перших чисел липня (приблизно два тижні), доки не з'являлися огірки у великій кількості і ціна на них падала».[21, с. 352]

Таким чином, огіркове виробництво посідало значне місце в економіці Ніжина. Крім приміського сільського господарства, розвивалися кустарні промисли, зокрема бондарство, транспорт, особливо залізничний. У системі огіркового

промислу була зайнята значна частина населення, особливо в період збору та переробки овочів. Постійно розширювалася географія збуту продукції, включаючи, можливо, закордонні ринки.

Підсумовуючи діяльність дослідників 20-х років ХХ століття, можна зробити висновок, що зацікавленість у розробці історичної тематики ніжинського огіркового промислу мали винятково представники аграрної сфери, в першу чергу, економічного напрямку, - Господарська спілка (агроном Фришев), Плодоспілка (агроном П.Хоменко). У другу чергу, - наукового напрямку - Агрошкола (директор, професор О.Каменів).

Джерела та література:

1. «Ніжинський огірковий промисел», 1923 р. - Ніжинський філіал державного обласного архіву. - ФР 6297. - Справа 516.
2. «Культура Ніжинських огірків та чергові завдання с.г. кооперації в справі її розвитку», 1927 р. - Ніжинський філіал державного обласного архіву. - ФР 6297. - Справа 516.
3. Нове село. - 1929. - 14 жовтня.
4. Харлампович К. Грецька колонія в Ніжині в її минулому (XVII -XVIII ст.) // Греки в Ніжині. Випуск II. - К., 2001.
5. Там же.
6. «Ніжинський огірковий промисел», 1923 р.
7. «Культура Ніжинських огірків та чергові завдання с.г. кооперації в справі її розвитку», 1927 р.
8. Там же.
9. «Ніжинський огірковий промисел», 1923 р.
10. Каменів О. та Клименко К. Матеріали до вивчення ніжинського огірка та засобів його соління // Записки Ніжинського інституту народної освіти. За головним редагуванням Миколи Петровського. Кн. X (1930 р.).
11. «Культура Ніжинських огірків та чергові завдання с.г. кооперації в справі її розвитку», 1927 р.
12. Там же.
13. «Ніжинський огірковий промисел», 1923 р.
14. Там же.
15. «Культура Ніжинських огірків та чергові завдання с.г. кооперації в справі її розвитку», 1927 р.
16. Там же.
17. Там же.
18. «Ніжинський огірковий промисел», 1923 р.
19. Там же.
20. «Культура Ніжинських огірків та чергові завдання с.г. кооперації в справі її розвитку», 1927 р.
21. «Ніжинський огірковий промисел», 1923 р.

Анатолій Тимошенко

СТАН ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У МАЄТКАХ

Г.П.ГАЛАГАНА (40-60 рр. ХІХ ст.)

Без глибокого і детального вивчення аграрної історії неможливо зрозуміти динаміку розвитку людської цивілізації і простежити взаємозв'язок економічного та соціального прогресу.

В українській історіографії відсутні роботи, де на прикладі окремого поміщицького маєтку комплексно аналізувався б увесь спектр його економічного розвитку з подальшою еволюцією господарства, зумовленою суттєвими змінами у соціально-політичному житті країни. Означена проблема у загальних рисах розкривається у працях І. Гуржія, Т. Дерев'янкіна, Л. Мельника, Л. Раковського, В. Теплицького.